

Nekaj kemije (ločbe) kmetovavcam.

(Nadalje.)

12. §. Kemijsko zvezanje ali zedinjenje.

Vsako bolj kerpko reč neka čudna in nezapadljiva moč vkup tiši in derži, de ne razpade v svoje pervine; taka moč veže krüh ali sir, druga pa veči hrastov lés, in še veči železo ali apnjenik. Mnoge rude stopivši, de postanejo kapljivo tekoče, objužeš, razvežeš njih drobce, de se lahko premikajo; ohladivši pa take, jih vnovič zvežeš. Koliko moči moraš obrniti na 10 funtov težik apnen kamen, preden ga razvežeš, in v prah premeniš! — in vender tak prah ni še v svoje pervine razkrojen; k temu mora priti čez-nj še kemijska moč.

Kemijska moč razvezuje vse reči, de razpadajo v svoje pervine; iz razvezanih pervin pa zvezuje nove reči.

Organske *) telesa veže in vkup derži kemijska moč, pa pod vladanjem moči življenja; ko ta vgasne, jih začne kemijska moč razvezovati, de v pervine razpadajo, iz katerih nove reči zvezuje. Vse, kar koli narava noviga naredi, iz stariga, popred že razpadeniga sklada. Iz ravno tistih pervin, kakor so obstale organske reči pred 4000 leti, obstoje tudi — potem ko so se pervine veliko stokrat razvezale in zopet zvezale, razpadle in zopet zedinile — še dan današen, in misliti bi se moglo, de ga znabiti ni človeka na svetu, kateri bi kake drobce ali pervine iz Adamoviga telesa — ktera je pa že skozi tavžente ljudi, živalj ali rastlin šla, — v sebi ne imel. Živel je 930 lét; če je 900 lét njegoviga življenja slednji dan le po 4 funte se iz njegoviga telesa skadilo, in če mislimo, de vsaka nevidljiva, iz njega spuhena drobtinca je zamogla v tavžent manjših drobtinc razkrojiti se; lahko bi bilo verjeti, de tudi mi imamo kej drobtinc v svojih telesih, ki so kedaj obstojni deli njegoviga telesa bile. Takó bi bili tedej mi tudi po kemijskim zapopadku iz Adamoviga mesa in kervi.

De bi se pa dvě reči po kemijsko zedinile, mora saj ena, večkrat pa obedvé raztopljene biti. Raztopljene drobtince ali pervine se ložej premikajo in po novih postavah v nove rede, ali v nove reči sprejemljejo, zvezujejo in zedinvajo. Mnogoverstne reči se v ognji stopijo; na tavžente je pa družih, ki se dajo v vodi, ali v družih kapljivih tekočinah, večkrat tudi v zraku rastopiti. Voda, vse druge kapljive tekočine in dišave se v zraku rastopivajo.

Vse živalske in rastlinske telesa ne zamorejo clo nič — ne od zvunej skozi kožo, perje ali korenike, ne od znotraj iz čev, ali skozi čeva — v svoj živež obrniti, ko bi v raztopljenim stanu ne bilo. Če bi ti železno kroglico (kuglo) požerl, bi skozi šla; če bi ti pa v kaki bolezní dali nestopljeniga — ampak v kaki tekočini raztopljeniga železa piti, bo šlo iz čev v tvoje teló, bo okrepčalo tvojo kri in mesó, de novo moč zadobiš. Koliko tavžent deklic je že ozdravelo po železnih opilkih, ki so na bledici (Bleichsucht) bolne bile!

*) Organske reči se sploh vse tiste stvari imenujejo, ktere rastejo in živijo. Človek, živali in vse zeliša so torej organske stvari; kamnja in pa rudnine so pa neorganske reči. Akoravno je velik razloček med življenjem žival in zeliš, imajo vunder tudi zeliša življenje v sebi, po katerim se iz zemlje prikažejo, rastejo, cvečejo, i. t. d.

Plóšo kositarja (cina) bi lahko 100 lét verh plóše kotlovine (kufra) hranil in nič posebniga, razun de boste rijavi postale, se ne bo primerilo; če ju pa v peči stopiš, boš iz nju imel bron. Takó boš imel iz lugaste solí in iz kreména, ju stopivši, steklo ali glažovno — iz lugaste solí in lojá ali olja, ju v vodi kuhavši, dokler se ta ne spári, mjilo ali žajfo i. t. d. Drobtince raztopljene, se lahko premikaje, so v nove réde stopile, drugači zedinile se. Is objuganih, razvezanih ali raztopljenih drobtinc ali pervin, rase človeka teló in vsaka druga stvar, takó tudi léd, ali kamen v Postójski in v vsih družih enacih votlovinah in jamah.

(Dalje sledí.)

Slava kmetijstva.

Moj prijatelj, kteriga besede meni vedno dosti veljajo, me je hudo bil posvaril, da ničesar za naše drage „Novice“ ne pišem. Mili Bog! kaj si hočem, kér imam samo edinega konjica, in s tem si ne upam kmetovati, tudi polje moje ni nar ravnejši, in malo malo kruha na njem raste. H čemu bi se tedaj trudil s kmetijstvom? — Kér tedaj lastne vednosti od kmetovanja nemam, hočem vender nekoliko besedic pisati od kmetijstva, in sicer, kakó ga v velikem Kinezkem kraljestvu v časti imajo. Takó, posluh! ljubi kmetovavci!

Kmetijski stan je v Kini v nar večí časti. Da bi se njemu vsa potrebna čast védno obderžala, gre Cesar sam vsako leto enkrat na polje v nar večí svetlosti; ž njim grejo vsi kraljeviči in predsedniki pet višjih sodiš, in množica Mandarinov (dvornih služevnikov). Ko Cesar na polje pride, se na dvema stranama postavi telesna njegova straža, na tretji Mandarini, na četrty pa kmetovavci. Potem Cesar stopi pred lice vsih pričujočih, pade na kolena, se dotakne devetkrat matere črne zemlje, in takó počasti velikega Boga Tioua; moli na glas molitev, v kateri za blagoslov nebeški, za rodovitnost zemlje prosi, slednjič pa daruje velikemu svojemu Bogu enega vola.

Med tem, dokler se mesó vola razklada in za daritev perpravlja, prinesejo Mandarini plug, h kteremu dva z nar lepšima jarmama obložena vola priprežejo. Cesar svoje cesarsko oblačilo odloži, in sam več brazd vreže, potem pa plug pervem svojem Mandarinu da, od katerih eden za drugim orjejo, dokler vsak od nar višjega do nar nižjega nekoliko ogonov ni bil preplužil.

Ko je slednji izoral, Cesar sam dnarje in oblačila razdeluje med kmetovavce, ki so vpričo njega vse polje bili preorali. Ravno tak obred (ceremonija) se storí pri sejanji in pri žetvi, takó, da je Cesar vsikdar prvi, naj se sad dobivlja, ali pa seme vseja. In ko je to Kinezam sveto opravilo od Cesarja dokončano, ga potem vsi namestniki po celim cesarstvu morajo storiti. — Lepa šega! ktera spričuje veljavnost kmetijstva.

Davorin.

Svarilo kmetam, ki tobak pijejo.

Pretečeni teden je moj tovarš, gosp. profesor Nathan, v Ljubljanski bolnišnici dvema kmetama kos spodnjih žnabljev odrezal zató, kér sta na njima raka imela. Obá sta tobakarja bila, in iz navadnih pipic s kratkimi cevkami že več let tobak pila. Po mislih gosp. Nathana so jima berž ko ne prekratke cevke to nevarno bolezin naključile, katerih škodljivost sim že pred dvema letama našim kmetam v Novicah oznanil. Nekteri kmetje, posebno delavci, imajo neprenehama celi dan lulo v ustih; močno vroči dim tobaka puhti skozi take kratke cevke in žnablja perpeka, cevka pa spodnji žnabelj razun tega še skozi in skozi tiši, zató kér jim celi dan iz

ust ne pride. Nasledba tega otiska in cevke vročine je rak!

Cel dan pipo v ustih imeti in clo pri hudi vročini poleti, je grozno škodljivo, če ravno bi pipa dolgo cevko imela, po kateri se dim nekoliko ohladi, preden v usta pride. Veliko bolj škodljive so pa pipe z navadnimi kratkimi cevkami, ktere so že marsikteremu kmetu hudiga raka naključile in ga tudi pod zemljo spravile.

Vbogajte me tedej, prijatli, in verzite proč kratke cevke, po katerih si raka na žnablje navlečete; napravite si pipe z daljšimi, saj eno ped dolgimi cevkami. Če so pa pri delu dolge cevke preokorne, spomnite se, de ni zdravo, neprenehama celi dan tobaka piti. Po storjenim delu se vam bo ena pipica iz dolge cevke veliko bolj prilegla, kakor deset družih! Dr. Bleiweis.

Vesele oznanila.

Njih Ekscelecija, milostljivi Ljubljanski škof in knez Antoni Alojzi so ukazali, de se ima na Njih stroške dva tavžent slovenskih bukvic s podobami zoper mučenje žival natisniti, ktere bodo po Njih milostljivim povelji mladosti po deželi podarene. Ako bo vsake bukvice le petero otrok s pridam bralo in se v njih dane poduke globoko v serce vtisnilo, bo to darilo stokrat stoterni sad rodilo in vsmiljenja do živine obudilo, iz kteriga izvira tudi ljudomilo zadržanje do bližnjiga.

Zlate bukve „Napeljevanje k pobožnemu življenju in lepimu zadržanju, ktere je po modrim povelji našiga milostljiviga škofa in kneza Antona Alojza rajnci gosp. Dr. Šimen Klančnik poslovenil in gosp. Blaznik natisnil, in ktere bi imele že zdavnej namesto marsikterih družih bukev pri vsaki hiši biti, bodo, berž ko ne, lepi in že dolgo zaželjeni visoki namen dosegle. Ob svojim času nam bo pripušeno, kaj več od tega povedati. Zdej samó še tole: Napeljevanje k lepimu zadržanju ljudi med seboj, ktero je neki Nemec, baron Knigge za Nemce spisal, je v več tavžent iztiskih med ljudi prišlo, in ni ga omikani-ga Nemca, de bi jih ne bil bral. Kakó pa je to, de se Slovenci in tudi kmetje dostikrat nepotrebnih bukev kupujejo, tacih pa ne, ki učijo kakó naj se človek med človeki ravna, de bo njegovo življenje Bogú pa tudi ljudem priljudno? Kakó je to? — Na to vprašanje ne vémo praviga odgovora.

Dopis iz Kamne Gorice.

Iz dopisa gospoda Janeza Thomana, fužinarja v Kamni Gorici, zastran Kamnogoriške šole le naslednje verstice oznamo, zató kér je bilo neke dni popred, ko smo pričujoči dopis prejeli, že v 50. listu lanských Novic od nje govorjenje. Gosp. Thoman z veliko hvalo opominjo prizadevanja gosp. tehanta Strela, rajnciga komisarja Šmida, in domače duhovšine, milodarov Kamnogoriških cvekarjev in drugih dobrotnikov tega kraja, Radolskiga gosp. grofa Thurna in infuliraniga Ljubljanskiga stolniga prošta, gosp. Drja. L. Burgarja in poslednjič še pristavijo, de Kamna Gorica nikoli ne bo pozabila iskreniga prizadevanja gospoda kaplana Jurja Križaja, ki je že pred prihodam učenika otroke ne le keršanskiga nauka, ampak tudi brati učil. Če so že šole po kmetih sploh zlo koristne — pravijo na dalje — so pa v krajih, kjer so fabrike, kakor v Kamni Gorici še posebno potrebne. Zakaj tukaj je okoli 200 družin, ktere se večidel s kovanjem žebeljev redijo in so od Bogá posebno z otroci obdarovane. Med tem ko starši v vignicah (Nagelschmiedhütten) delajo, so otroci od tistiga časa, ko začnejo hoditi, do 8. ali 10. leta večidel brez

varha sami sebi prepušeni in se po ulicah in bližnjim polji prepletajo, zraven se pa tudi večkrat vsakersnih napečnost naučé, ktere so dostikrat rodovitna korenina prihodnjih hudobij.

Poslednjič še opomnimo, de smo v šoli peč po naku Ljubljanskiga tesarskiga mojstra gosp. Pajka postavili. Naš bistrourni ključarski mojster Jožef Zupančič je šel nalaš v Ljubljano, de je vidil, kakó so take peči narejene. Gospod Pajk mu je práv prijazno vse pokazal in dopovedal. Zupančič, kteri se je tudi sicer kakor dober domorodec za šolo veliko, veliko prizadjal in storil, je potrebne plehaste cevi naredil in zidarju pri postavljanji takó na roke šel, de nam peč práv dobro služi. — Janez Thoman.

Žalostno oznanilo.

Z britkim sercam oznamo, de nam je nemila smert zopet verliga Slovenca, gosp. dohtarja Jožefa Zupana zdravnika Komendske bolenišnice vzela, ki je 16. dan tega mesca v Zagorji umerl, kamur je bil po vikšim povelji poklican, hudo vročinsko bolezn tega kraja ozdravljat. Umerl je v častnim poklicu in še v mladih letih, mož bistre glave, velike vednosti, preblagiga serca! Novice so dolžne njegov spomin v svojih listih zvesto ohraniti, zakaj dragi prijatelj in podpornik jim je skozi in skozi bil. — Naj v miru počiva! Mi pa ga bomo težko pogreševali. Dr. Bleiweis.

Oglas nove knjige.

„Iskra“ za leto 1846, ktero je na svitlo dal v Zagrebu gosp. Ivan Havliček, se dobí tudi pri vredništvu Novic za 2 goldinarja. Krasna knjiga, natisnjena v glasoviti tiskarnici gosp. Dra. Ljudevita Gaja, je olepšana z mnogimi kamnorezi in obseže sostavke slavnih pisateljev, namreč: Pleme grofov Oršičov od Ivana Kukuljevića Sakeinskoga; sonete od Stan-ka Vraza; iz dopisa dvieh prijateljev od Ljudevita Vukotinovića; pesmi od Og. Ostrožinskoga; Oče in sin, povest od Dra. D. Demetra; pesmi od Mirka Bogovića; smert Čengić-age od Iv. Mažuranića; in jedna noć, povestica od Dra. D. Demetra.

Popravki.

V 10. listu pri „pesmi o zvonu“ béri v 7. verstici 4. reda tugi namest tudi, kar se je le v treh iztiskih pokazilo. V pristavku ravno te pesmi v 8. verstí od spodej beri kadlub namest kadlup; v 9. verstí pa modelnu namest modelu.

Vganjka.

Beri nazaj, beri naprej, besedo le dobro poglej: S tem ko besedo ogleduješ, vganjko lahko imenuješ. C.

Znajdba vganjke v poprejšnjim listu je:

Vinoreja.

Današnjimu listu je 6. doklada perdjana.

Žitni kup.	V Ljubljani		V Krajnju	
	21. Sušca.		16. Sušca.	
	gold.	kr.	gold.	kr.
1 mernik Pšenice domače....	2	5	2	6
1 » » banaške...	2	18	2	12
1 » Turšice.....	1	20	1	20
1 » Soršice.....	—	—	1	43
1 » Rži.....	1	35	1	40
1 » Ječmena.....	1	15	1	20
1 » Prosa.....	1	11	1	15
1 » Ajde.....	1	5	1	4
1 » Ovsá.....	—	52	—	54

Vrednik Dr. Janex Bleiweis. — Natiskar in založnik Jožef Blaznik v Ljubljani.